

BALZAC-TANPINAR: İKİ HAYALİ MÜLÂKATIN KARŞILAŞTIRILMASI*

*Abdurrahman KOLCU***

ÖZET

Fransız edebiyatının en önemli romancılarından biri olan Honoré de Balzac, aynı zamanda Fransız dandizminin en önemli üç manifestosundan biri olan *Traité de la Vie Élégante* adlı eserin de yazarıdır. Bu eserinde zarif hayatın kurallarını ve çerçevesini oluşturmaya çalışan Balzac, bu amaçla dandy ve dandizm denince akla ilk gelen kişi olan George Bryan Brummell ile hayalî bir mülakat kurgular. Bu hayalî mülakatta Brummell elbiseler ve zarif yaşam konusunda bir otorite olarak sunulur, onun görüş ve tutumları ön plana çıkarılır.

20. yüzyıl Türk edebiyatının en önemli kişiliklerinden biri olan Ahmet Hamdi Tanpınar benzer bir hayalî mülakatı, yaklaşık yüzyıl sonra, Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* adlı romanının başkahramanı olan Ahmet Cemil ile gerçekleştirir. "*Ahmet Cemille Mülakat*" başlığını taşıyan bu hayalî mülakat, 1933 yılının son ayında *Anayurt* dergisinin 8. ve 9. sayılarında yayımlanmıştır. Tanpınar, hayalî mülakatında artık yaşlılık döneminde olan Ahmet Cemil aracılığıyla Servet-i Fünun edebiyatının şiir ve kurgu dünyasını ve o dönemin yaşam biçimini alaycı bir yaklaşımla değerlendirir. Benzer şekilde mülakatın yapıldığı dönemin değişen edebiyat anlayışı ve yaşam biçimiyle ilgili değerlendirmeler de mülakata serpiştirilmiştir.

Tanpınar'ın hayalî mülakatında ayrıca Brummell'in hayatı ve dandizm bağlamında değerlendirilebilecek bazı ayrıntılar iki mülakat arasındaki ortak yönleri çoğaltmakta ve bu bağlamda çok daha önce kaleme alınması dolayısıyla Balzac'ın etkisini gündeme getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Hamdi Tanpınar, Honoré de Balzac, George Brummell, Dandizm, Dandy, Mai ve Siyah, Halit Ziya Uşaklıgil, Servet-i Fünun Edebiyatı

* Bu makale, 24-25 Mayıs 2012 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen "Ölümünün Ellinci Yılında "Rüya ile Hayal Arasında" Ahmet Hamdi Tanpınar Uluslararası Sempozyumu"nda sunulan "Balzac-Tanpınar: İki Hayalî Mülakatın Karşılaştırması" adlı bildirinin genişletilmiş şeklidir.

** Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: abdkolcu@yahoo.com

BALZAC-TANPINAR: COMPARING TWO IMAGINARY INTERVIEW

ABSTRACT

Honoré de Balzac who is one of the most important novelists of French Literature, wrote also *Traité de la Vie Élégante* that is one of the most important three manifests of French dandyism. He strives to define the rules and the frame of elegant living in it, and for that purpose, builds an imaginary conversation with George Bryan Brummell who is identified with dandy and dandyism. In that conversation, Brummell is presented as an expert on customs and elegant living, and his notions are postulated.

On the other hand, Ahmet Hamdi Tanpınar who is one of the most important personalities of Turkish literature in the 20th century, builds a similar conversation with Ahmet Cemil who is a protagonist of Halit Ziya Uşaklıgil's novel named *Mai ve Siyah*, one hundred years later. The conversation titled "*Ahmet Cemille Mülakat*" was published in *Anayurt*, in number 8 and 9, at the last month of 1933. He examines sarcastically poetry and fiction of the literature of Servet-i Fünun and life styles of that period through elderly Ahmet Cemil then. The reviews about changing literary perception and life style when the conversation is occurred, strewed to it.

There are also some details that can be examined in the concept of dandysim and Brummell's life in the Tanpınar's conversation. They increase the mutual aspects between the two conversations, and, in this context, call to mind Balzac's influence on Tanpınar, for Balzac's conversation was previously published.

Key Words: Ahmet Hamdi Tanpınar, Honoré de Balzac, George Brummell, Dandyism, Dandy, Mai ve Siyah, Halit Ziya Uşaklıgil, The Literature of Servet-i Fünun.

GİRİŞ

XX. yüzyıl Türk edebiyatının önemli ve çok yönlü şahsiyetlerinden biri olan Ahmet Hamdi Tanpınar ile yalnızca XIX. yüzyıl Fransız edebiyatının değil, dünya edebiyatının da büyük yazarlarından biri olan Honoré de Balzac'ın, hayalî mülakat kaleme alma noktasında ortak bir yönü bulunmaktadır. Tanpınar'ın yazdığı, "*Ahmet Cemille Mülakat*" başlığını taşıyan hayalî mülakat, 1933 yılının son ayında *Anayurt* dergisinin 8. ve 9. sayılarında yayımlanmıştır. Balzac'ın hayalî mülakatı ise onun *Traité de la Vie Élégante* adlı eserinde "*Plan de ce Traité*" (*Bu İncelemenin Taslağı*) adıyla yer alan yazısından ibarettir. Bu makalede her iki hayalî mülakat, kurgulama, içerik ve gönderme dünyası bakımından değerlendirilmekte, aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerinde durulmaktadır.

Turkish Studies

Tanpınar'ın Hayalî Mülakatı: "Ahmet Cemille Mülakat"

Tanpınar'ın iki bölümden¹ oluşan "Ahmet Cemille Mülakat"ı için söylenebilecek ilk söz, bu mülakatın gerçek olmadığıdır. Ahmet Cemil, Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* adlı romanının protagonistidir ve gerçek hayatta böyle bir kişilik mevcut değildir. Kendisiyle mülakat yapılan -ya da yapıldığı iddia edilen- Ahmet Cemil, bir kurgu kişisidir. Bu yüzden onunla yapılan mülakat da, gazetelerde, dergilerde sıkça karşılaşılan ve gerçek bir kişiyle yapılan mülakatlardan, doğası ve amacı itibarıyla farklıdır. Zaten mülakatın ilk bölümünün başında yer alan ve aşağıda alıntılanan cümlelerde bu durum açık bir şekilde ortaya konmaktadır:

"[Büyük hikâye üstadımız Halit Ziya beyin en şöhret kazanmış eserlerinden biri de (*Mai ve siyah*) tır. Malûm olduğu üzere, o değerli romanın kahramanı, şair Ahmet Cemildir. Arkadaşımız Ahmet Hamdi bey, aşağıdaki yazısında, Ahmet Cemili yıllardan sonra hakikî bir şahıs gibi gördüğünü kaydediyor ve bu suretle bugünkü telakkî ile otuz, kırk sene evvelki telakkileri karşılaştırıyor. Orijinal bir mevzu olduğundan alâka ile okunacağını zannediyoruz.]"²

Bu cümlelerde, mülakat yapılan kişinin Ahmet Cemil olduğu kadar, yapan kişinin de Ahmet Hamdi Bey olduğu belirtilmekte ve böylelikle mülakatı yapan kişi teşhis edilmektedir. Dolayısıyla bu metnin, Ahmet Cemil ile Ahmet Hamdi'nin hayalî bir görüşmelerini içerdiğini söylemek mümkündür. İçeriğine ilişkin değerlendirmelerden önce, bu mülakatın sadece *Mai ve Siyah* ile Ahmet Cemil değil, fakat Halit Ziya Uşaklıgil'in başka bir eserinden, *Sevda-yı Sengîn* adlı öyküsünün kurgusundan ve bu öykünün kahramanı olan Refî Nihat'tan da izler taşıdığını belirtmek ve bu öyküden ana hatlarıyla da olsa bahsetmek gerekir.

Sevda-yı Sengîn adlı öyküde kahraman anlatıcı bir yıldır görmediği arkadaşı Refî Nihat ile Ada vapurunda güvertede karşılaşır. Bu karşılaşmadan sonra, süslenmeye düşkünlüğüyle tanınan Refî Nihat'ın yüzünün solgun ve dağınık görüntüsü tasvir edilir. Öykü, kahraman anlatıcının Refî Nihat ile geçmişteki görüşmelerinin hatırlanmasıyla bir mülakat tarzında devam eder. Geçmişteki görüşmelerin konusunu Refî Nihat'ın "ancak bir çocukluktan, artık hatırasına reside olamayan uzak bir devre-i tufüliyyete mahsus teferruat ile başlayıp devam etmiş bir oyundan ibaret olacaktı"³ şeklinde ifade edilen ve kendisinde derin izler bırakan ilk aşkıyla ilgilidir. Bu ilk aşkın en önemli kırılma noktasını evlilik konusu oluşturur. Refî Nihat bu konuda değişik bir tutum sergiler:

"Hatta bir kere onu görmeye gelen görücüler için ne yolda süsleneceğine dair ben fikir verdim. İzdivaç o kadar hakikat-i hayata ait bir şey idi ki bunu düşünmek bile mümkün değildi. Ben bu münasebetin yalnız cihet-i şî'rîyyesindeydim. Onu bir rüya-yı ebedi hükmünde bırakarak hayatıma böyle güzide bir sahife-i aşkla başlamak istiyordum, işte o kadar..."⁴

Refî Nihat'ın hayatına birçok kadın girer çıkar. O, bu kadınlarda hep ilk aşkının devasını arar. Sonraları ilk aşkını evlilikle sonuçlandırmadığına pişman olur. Çünkü ilk aşkı evlenir. Hatta Refî Nihat'ın ona düğün hediyesi olmak üzere yaptırdığı çamaşır sepeti ve bu sepet içine konulacak şeyler aracılığıyla onunla bir tür temas içinde olacağı vehmine kapılması öyküde geniş bir yer tutar. Bu fetişizm, öykünün sonunda, Refî Nihat adadaki evinde mermerden çıplak bir kız heykelinden bahsederken daha ciddi bir boyut kazanır. Refî Nihat'a göre karanlık bir kış gecesinde bu heykel ona sarılmış ve onu öpmüştür. Öykü, kahraman anlatıcının Refî Nihat'la bir daha karşılaşmadığını

¹ Anayurt dergisinde yayımlanmasından yıllar sonra, mülakatın ilk bölümüne, Zeynep Kerman tarafından hazırlanan "Ahmet Hamdi Tanpınar- Edebiyat Üzerine Makaleler" adlı kitapta yer verilmiştir. Mülakatın ikinci bölümü ise İbrahim Demirci tarafından *Türkiye Yazarlar Birliği Akademi Dergisi*'nin 2012 Mayıs tarihli 5. sayısında yeniden yayımlanmıştır.

² Ahmet Hamdi, "Ahmet Cemille Mülakat", *Anayurt*, S: 8 (14 Birinci kânun 1933), s. 6.

³ Halit Ziya Uşaklıgil, *Bir Yazın Tarihi*, Özgür Yayınları, İstanbul 2005, s. 136.

⁴ *Age*, s. 136.

ve tıpkı ilk aşkıdan olduğu gibi, mermer heykelin aşkıdan da hıyanet görüp görmediğini bilmediğini belirtmesiyle sonlanır.

“*Ahmet Cemille Mülakat*”, Tanpınar’ın Ahmet Cemil’le bir Salı akşamı Eyüp iskelesinde karşılaşmasıyla başlar:

“*Ahmet Cemille bir salı akşamı Eyüp iskelesinde karşılaştım. Ben, bir ahababa yaptığım kısa bir ziyaretten geliyordum. Epice yorgundum. Tam biletimi alıp döndüğüm zaman karşımda, ortadan biraz yüksek boylu, tıknaz, kranta bir adamın kendi kendine gülümsediğini gördüm.*”⁵

Sevda-yı Sengîn adlı öyküde ilk paragrafta Refi Nihat ile kahraman anlatıcının karşılaşma anında *gülümseme*, ikinci paragrafta ise *tebessüm* kelimesi kullanılır.⁶

Tanpınar, mülakatta Ahmet Cemil’i, ilk olarak dış görünüşüyle tanıtır:

“*Şapkası elinde, sol dirseğine kapalı kişilerden birine dayanmış, caddede acele vapurdan boşalan kalabalığı seyrediyordu. Uzun ve kır saçları arkasına doğru taranmış idi. Açık mavi gözlerindeki tatlı malihülyayı bir an fark etmeseydim, şüphesiz bu kadar alâkadar olmayacaktım. Kıyafeti lüzumundan fazla itinalıydı. Kurşunî kompleksi belli ki usta bir makastan çıkmıştı; fakat ağır altın kösteği bu zarif kostümle uyuşmıyordu. Boyunbağı en çığırta kan renklerden intihap edilmişti, yakasında koyu madeni parıltılar yapan üç yaprak, parmaklarında bilet yerinin yarı karanlığı içinde akşamı zaman zaman yakalayan iki büyük elmas yüzük vardı. Sol elile ortası şişkince koyu kankırmızı maroken ciltli bir kitap ve birkaç gazete tutuyordu.*”⁷

Sevda-yı Sengîn adlı öyküde kahraman anlatıcı, Refi Nihat ile Ada vapurunda karşılaştıktan sonra onun daha çok yüzüne odaklanır ve eskiden canlı bir görünüme sahip olan, süslenmeye düşkünlüğüyle ünlü olan Refi Nihat’ın solgun, bitkin ve dağınık bir ifade taşıyan yüzünü tasvir eder, ancak yukarıdaki alıntının aksine giysi ve aksesuarlarından bahsedilmez.

Ahmet Cemil’in dış görünümünün tasvirinden alıntılanan cümleleri, *Mai ve Siyah* ile de ilişkilendirmek mümkündür. Özellikle parmaklarındaki iki büyük elmas yüzüğün, romanda dava vekili olan babasının, üstlendiği bir davanın doğruluğuyla ilgili kanaatinin değişmesi ve davayı bırakma karşılığında ödemesi gereken paranın temini konusunda gündeme gelen Ahmet Cemil’in annesinin elmas küpelerini ve yüzüğünü satma önerisini ilk anda hatırlattığını söylemek gerekir. Babası buna karşı çıkarak karısının elmaslarını satmak yerine, -ki onları Ahmet Cemil, daha sonraları kız kardeşi İkbâl’i kurtarmak için Emniyet Sandığı’na rehin verir- başka bir çözüm yolu bulur: “*Kendisinin bir altın enfiye kutusu, bir güzel saatiyle bir altın kösteği vardı.*”⁸ Ahmet Cemil’in babası bunları terhin ederek ve bir sarraftan faizle bir miktar borç alarak sıkıntılı durumun üstesinden gelir. Mülakatta Ahmet Cemil’in dış görünümünü betimleyen cümlelerde geçen “*ağır altın köstek*” ile, romanda babasının saati ve enfiye kutusuyla birlikte terhin ettiği *altın kösteğe* gönderme yapıldığını belirtmek gerekir.

Ahmet Cemil’in parmağındaki elmas yüzükler ise, “*barân-ı elmas*”ı çağırıştırır. Romanda, Ahmet Cemil, *Mir’at-i Şuûn* gazetesinin onuncu yılını tamamlayacak olması nedeniyle Tepebaşı bahçesinde verilen ziyafette arkadaşlarından ayrı ve daha sakin bir yere oturduğunda, vücudunda ürpermeye benzer bir etki yapan bir müzik duyar. Bu, Emile Waldteufel’in meşhur valsidir. Bu

⁵ Agm, s. 6.

⁶ “*Bir vakitler hafif saz simasının meyyâl-i melâl renginde tayyâr bir gâze-i gülgünun sâye-i neşve-i şebâbî gülümserken bugün çehresi bir incimâd-ı anberîn ile sapsarıydı.*” (Age, s. 130.)

“*Beni görünce sevinecek zannediyordum, bilakis lakırdı etmeye mecburiyet verecek olan bu tesadüf onda bir tesir-i nâhoş hâsıl etti. Bana yanında ancak yer açtı. Kavâid-i zerafete bir mugâyeret-i sariha göstermiş olmayacak derecede derhal silinen bir tebessümle o çok ince dudakları biraz açıldı.*” (Age, s. 130.)

⁷ Agm, s. 6.

⁸ Halid Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1945, s. 44.

valsi ne zaman dinlese bütün hayalî inkişaf eden Ahmet Cemil, bu valsın ismini kendine mahsus bir şive ile “*barân-ı elmas*” olarak tercüme eder. Bu müzik onu gerçeklikten alıp bir hayal dünyasına götürür.⁹ Tanpınar, “*barân-ı elmas*”a mülakatın ilerleyen safhalarında konu Ahmet Cemil’in İsviçre’deki aşk macerasına geldiğinde şu cümlelerle yeniden gönderme yapar:

“*İnce, beyaz, uzun parmaklı eliyle saçlarını arkaya attı. Gözleri uzak bir hayale kapanmış gibiydi; adeta onu “baranidürriemas gecesinde zannedecektim.”*¹⁰

Tasvir cümlelerinden sonra mülakatın devamında Ahmet Cemil, Tanpınar’a “*Beni tanıdınız galiba!*”¹¹ der ve konuşmaya başlar. Ahmet Cemil, kız kardeşinin mezarını ziyarete geldiğini belirtir. Mezar harap durumdadır, ancak yine de iyi bir yerde, Aziyade’nin yanındadır. Dolayısıyla burada Pierre Loti’nin *Aziyade* adlı romanına ve aynı adlı kahramanına yapılan bir gönderme söz konusudur. Konuşmanın devamında Ahmet Cemil’in ihtiyarlamasından söz edilir. *Mai ve Siyah* romanında sadece Arabistan’a gittiği belirtilen Ahmet Cemil’in, bu hayalî mülakatta Arabistan’ın Yemen bölgesine gittiğini öğreniriz. Arabistan’ı pitoreski için tercih ettiğini ve orada çok sıkıldığını ifade eden Ahmet Cemil, kabiliyeti olmasına rağmen İstanbul’dan neden kaçtığını ise şöyle açıklar:

“*hem niçin taaccüp ediyorsunuz? Benden çok yaşlı olan amcalarımın, yeni Zelanda’da müstâmer olmayı ciddiyetle düşündükleri bir devrede benim Yemen’de memuriyeti kabul etmem tabii bulmalısınız; yorgundum, muhitim bana kasvet’engiz geliyordu..*”¹²

Bu cümleler Servet-i Fünûncuların Yeni Zelanda’da koloni kurma tasarılarına yapılan bir göndermedir. Daha da önemlisi ise Servet-i Fünûncuların Ahmet Cemil tarafından *amca* olarak görülmesi, onlarla kurulan akrabalığın belirtilmesidir.

Ahmet Cemil’in annesi Arabistan’da vefat etmesi konuşmada şu cümleyle belirtilir: “*Onu Arabistan’ın kızıl kumlarına gömdük.*”¹³ Ahmet Cemil ifadelerinin devamında, akılda kaldığı şekliyle, Tevfik Fikret’in kız kardeşi için yazdığı *Hemşirem İçin* adlı şiirinin ilk iki dizesini söyler.

“*Biz küçüktük seni defneylediler,
Bivefa kollara, bikaydı eller..*”¹⁴

Tevfik Fikret, bu şiirinde önce, kendisi henüz on iki yaşında iken Hac yolculuğu esnasında Arabistan’daki kolera salgımında ölen annesine hitap eder. Bir cinayet olarak değerlendirdiği kız kardeşinin ölümünü haber verir. Şiirin devamında kız kardeşine hitap eder. Onun evliliği sırasında çektiği sıkıntılara gönderme yapar, eniştesini suçlar, cenaze merasiminden söz eder, kadın olmanın getirdiği olumsuzluklar üzerinde durur. Şiirin son bendinde, şair,

⁹ Romanda Tepebaşı’ndaki ziyafetten daha önce de, Ahmet Cemil’in para kazanmak için verdiği özel dersten yorgun argın döndükten sonra hissettiklerini anlatan paragrafta “*baran-ı elmas*” tamlamasının geçtiği görülmektedir:

“*Uyu zavallı çocuk, yeşil eski çuhali yazıhanenin kenarında, karanlık çamurlu sokaklarda, küçük nazlı çocuğun daima esneyen çehresi karşısında geçen o meşakkat ve mihnet saatlerinden sonra şu sıcacık temiz yatağın içinde, münevver mai bir semanın baranı elması altında, tuluunu beklediğin ümit güneşini görmeğe çalışarak; derin, uzun bir tesliyet uykusuyla uyul..*” diye içinden bir ninni söyler gibidir.” (Age, s. 85)

Bu alıntı “*baran-ı elmas*” şeklinde ifadesini bulan imgenin Ahmet Cemil’in muhayyilesinde önceden mevcut bulunduğunu göstermektedir.

¹⁰ Agm, s. 6.

¹¹ Agm, s. 6.

¹² Agm, s. 6.

¹³ Agm, s. 6.

¹⁴ Agm, s. 6.

Tevfik Fikret’in “Hemşirem İçin” adlı şiirinin ilk iki dizesi şu şekildedir:

“*Biz çocuktuk, seni defneylediler
Bî-vefa kumlara bî-kayd eller.*”

(Tevfik Fikret, **Bütün Şiirleri**, (Haz. İsmail Parlatır-Nurullah Çetin), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2004, s. 469.)

kadınlığın getirdiği ebedî şikâyetleri, zayıflıktan ve zilletten kaynaklanan vahşi ağlamaları kız kardeşinin naşının başında toplanmaya çağırır, çünkü ona göre bu naşın en doğru, en asil ve en yakın aşinaları bunlardır.

Görüldüğü gibi Ahmet Cemil'in söylediği bu dizeler, onun annesinin tıpkı Tevfik Fikret'in annesi gibi Arabistan'da ölmesini çağırır. Ancak bunun yanı sıra hamile olan kız kardeşi İkbâl'in, eniştesi Vehbi Bey'in darbesi neticesinde kan kaybederek ölmesiyle Tevfik Fikret'in Müftüoğlu Ahmet Hikmet Bey'in kardeşi Refik Bey ile evlenen kız kardeşi Sıdika Hanım'ın 18 yaşında ölmesi arasında bir benzerlik söz konusudur. Üstelik Tevfik Fikret de, tıpkı Ahmet Cemil gibi, kız kardeşinin ölümünün başlıca müsebbibi olarak eniştesini görür. Mehmet Kaplan, bu olay nedeniyle Müftüoğlu Ahmet Hikmet Bey ile Tevfik Fikret'in aralarının açıldığını belirtmektedir.¹⁵

Ahmet Cemil, Yemen'de mal müdürünün baldızıyla evlendirilir. Bu evlilik konusundaki bilgiler de onun karakterinin zayıflığıyla ilgili ayrıntılar eşliğinde sunulmaktadır. Karısının kendisini dövdüğünden bahseden Ahmet Cemil, onun kendisinin ruhunun inceliklerini anlamadığını belirtir, çocuklarını gider gitmez aldirtacağını söyleyerek oradan ayrılır. Evlilik konusuna olumsuz yaklaşım *Sevda-yı Sengîn* adlı öyküde de söz konusudur. İlk aşkıyla olan ilişkisinde evliliğin hayatın gerçekleriyle ilgili bir şey olduğunu, kendileri için bunu düşünmenin bile mümkün olmadığını ifade eden Refî Nihat, arkadaşıyla konuşurken de evlenme konusuna olumsuz bir şekilde yaklaşır:

“-Hususiyle ne için izdivaç edeyim? İzdivaç insana pek iyi bir kadın, ihtimal pek güzel çocuklar verebilir, fakat başka?..”¹⁶

Ancak ilk aşkın başka biriyle evlenmiş olması nedeniyle Refî Nihat sonraları ilk aşkıyla evlenmediği için pişmanlık da duyar.

Mülakatın devamında Ahmet Cemil, yolda Mısır'da meşrutiyetin ilan edildiğini öğrenir. Ahmet Cemil bu haberin kendisinde yarattığı tesiri şu cümlelerle belirtir:

“Ah, sevincimi size nasıl tarif etmeli? Derhal en yüksek Ehramın zirvesine çıkarak bu yevm mesudu idrakimi bana nasip kıldığından Cenabıhakk'a şükür ettim. İstanbul'a geldiğim zaman beni de devri Hamidînin mağdurlarından, menfi filan zannetteler.. hattâ vapurdan nümâyişle aldılar, çok mesuttum. Nihayet perî hürriyete kavuşmuşum. Başımızın üstünden o tayfi zalim, o heylayı huneriz gitmişti.”¹⁷

Meşrutiyetin ilanını gösterdiği için Allah'a şükretmek amacıyla Ahmet Cemil'in en yüksek piramidin zirvesine çıkması hadisesinde *yükseklik* ve *yükseğe çıkma* noktasında bir vurgunun mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Bu da bize Ömer Seyfettin'in Efruz Bey'inin Hürriyet'in İlânı'nı insanlara bildirmek ve kutlamak üzere masa, balkon ve pencere gibi bulunduğu yere göre yüksek olan noktalardan insanlara hitap etmesini hatırlatır. Ahmet Cemil'in İstanbul'a gelişinde yapılan nümâyişleri, İstanbul'un sokaklarında Efruz Bey için yapılan gürültü ve şamatalı nümâyişlerle birlikte düşünebiliriz. Hatta Ömer Seyfettin'in eserinde, Efruz Bey'in Allah ile Tûr-i Sînâ'da görüşen Hz. Musa'nın müminlerinin kaç kişi olduğuna ilişkin anekdotan söz etmesi ve Sulukule'den Yıldız Sarayı'na ulaşmak için kazdıklarını belirttiği tüneli anlatırken Nil nehrinin getirdiği kumlularla, çamurlarla İskenderiye sahillerini gittikçe denize doğru genişletmesi hadisesinden bahsetmesinin Mısır'a ilişkin olması da bu bakımdan dikkat çekicidir.

¹⁵ Mehmet Kaplan, **Tevfik Fikret**, Dergâh yayınları, 11. baskı, İstanbul 2008, s. 131.

¹⁶ Halid Ziya Uşaklıgil, **Bir Yazın Tarihi**, s. 141.

¹⁷ **Agm**, s. 6.

Tekrar matbuat dünyasında çalışan Ahmet Cemil, İsviçre şehirlerinden birinde *kançılarlık* alır, yani konsolosluklarda yazı işlerini yürüten kişilerden biri olur. İsviçre’den bir aşk macerası yüzünden ayrılan Ahmet Cemil, bu ilişkiyi tafsilatlı bir şekilde açıklar:

“-Ah, hayır hayır.. hiç tahmin edemediniz.. asla.. benim sevgilim genç bir kız, âdeta bir çocuktur. On iki yaşlarında henüz vardı.. Melekle çocuk arasında bir simayi münevver ki.. oturduğum evin kapıcısının kızıydı, ekseriya ufak tefek hizmetlerimde bulunurdu. Ben kendisine hediyeler alırdım, bu muşaka iki sene kadar sürdü. Fakat sonunda benim bir hatam yüzünden nihayete erdi.

İnce, beyaz, uzun parmaklı elile saçlarını arkaya attı. Gözleri uzak bir hayale kapanmış gibiydi; âdetâ onu baranidürrüelmas gecesinde zannedecektim. Yavaş bir sesle:

-Ona bir sabah aşkıma itiraf etmek gafletinde bulundum. Dizlerimde oturmuş, kendisi için hazırlamış olduğum bonbonları yiyordu. Birdenbire mini mini kolları beni kucakladı. Ah bu deragaşun lezzeti bibahası ve benim için sakladığı sukuti hayal... Evet bu dakikadaki neşatımı size tarif edemeyeceğim.. sanyordum ki minimini dudakları aşkama mukabele edecek ve ben, zihnimde ona vereceğim cevabı o neşidei garamı hazırlıyordum. heyhat, nekadar yanılmışım.. beni kucakladı ve yavaşça kulağıma eğilerek: “Madem ki beni bu kadar seviyorsunuz, ablamlarla evlenin!.. dedi. Ah o dakikadaki halimi bilerseniz, kalbimi bir yılan, bir değil bin yılan birden ısırma idi bu kadar müteessir olmazdım. Yavaşça kucacımdan silktim ve odadan çıkar çıkmaz yastığa başımı koyarak ağladım.. ağladım, saatlerce ağladım.. Meğer bu küçük melek vücutta ne iğrenç bir hissi intifa varmış.. Benim iki ruhun her türlü maddiyetten âri bir muşakai safı sandığım bu macera işte böyle bitti. Bilmem söylemeğe hacet görür müsünüz, o akşam trene binerek İsviçreden kaçtım.”¹⁸

Bu alıntıda Ahmet Cemil’in âşık olduğu küçük kıza hediyeler alması, *Sevda-yı Sengîn*’de Refî Nihat’ın ilk aşkına düğün hediyesi almasını ve bundan ayrıntılı bir şekilde bahsetmesini hatırlatır. Ahmet Cemil’in her türlü maddiyetten âri saf bir muşaka şeklindeki değerlendirmesinin bir benzerini Refî Nihat’ın şu sözlerinde bulmak mümkündür:

“Bunu devam ettirmeliydi, o ilelebet bir çocuk, ben ilelebet pür-şebâb kalmalıydım. Bu böyle senelerce bitmez tükenmez senelerin lâyetenâhî imtidâdınca devam edip gitmeliydi. Bu rüya bir hakikate temas etmeksizin, bu ufk-ı girizân asla resîde-i intihâ olmaksızın uzanmalıydı.”¹⁹

Bu cümlelerde de maddiyata veya gerçekliğe bulaşmayan ve manevi yönü ön plana çıkan bir aşk tasavvuru dile getirilmektedir. Ayrıca yine bu cümlelerde Refî Nihat’ın dile getirdiği kendisinin her vakit *pür-şebab* yani genç kalması yönündeki arzusunun, “*Ahmet Cemille Mülakat*”ın başlarında yer alan “*İhtiyarladığımdan bahsetmekte haklısınız, dedi, ihtiyarlamamaklığım lâzımdı, benki bütün yaşama kudretini bir tasavvurdan alıyorum ve toprağa iade edecek hiçbir borcum yoktur. Zamanın üstünde olmalığım lazım gelirdi.*”²⁰ şeklindeki ifadeleri hatırlattığını belirtmek gerekir. Aynı şekilde Refî Nihat’ın ilk aşkının her zaman çocuk kalması şeklindeki arzusunun da, “*Ahmet Cemille Mülakat*”ta İsviçreli küçük kız ve mülakatın sonlarında Tanpınar ve Ahmet Cemil’in yan masasına bir genç kadının yanında kısa etekli, sarı lepiska saçlı, beyaz elbiseli kıızı bulunduğu halde oturması şeklinde bir yankısının olduğunu söylemek mümkündür.

Mülakatın devamında geçmişe yönelik çağrışımlar vapurun Süleymaniye önlerinden geçmesiyle alevlenir. Zira burası Ahmet Cemil’in romandaki evinin bulunduğu semttir. Ancak vurgu Süleymaniye Camii’ne yapılır. Tanpınar, Yahya Kemal’in bir makalesinde ifade ettiği üzere

¹⁸ Agm, s. 6.

¹⁹ Age, s. 137.

²⁰ Agm, s. 6.

mütareke döneminde bu caminin insanlar tarafından hor kullanıldığını belirtir. Konuşmanın bu noktasında, kendisine sorular sorulan Ahmet Cemil, ilk defa bir soru sorar:

“-A propos, dedi, bu Yahya Kemal’i nasıl buluyorsunuz?”²¹

Tanpınar, büyük bir şair olduğunu belirttiği Yahya Kemal’in muhteşem bir lisan makinesi kurduğunu ifade eder. Ahmet Cemil ise aynı görüşte değildir. Ondan ve Ahmet Haşim’den bir şey anlamadığını belirterek, onlarda santimantalitenin eksik olduğunu söyler. Bu noktada konuşma iyice edebî bir kimlik kazanır. Mülakatın ilk bölümünün sonunda ise, Ahmet Cemil, şiirin tebellür etmiş bir gözyaşı demek olduğunu, bütün samimiyetini ve müessiriyetini buradan aldığını belirtir ve “Doğrusunu söylemek lazım gelirse, biz elde mendil bir edebiyat yaptık, çünkü samimi idik.”²² der.

Mülakatın her iki bölümünde de Ahmet Cemil’in lacivert sulu mendilinden birkaç kez söz edilmesi adeta onu mendille özdeşleştirir ve Tanpınar’ın alaycı yaklaşımının gerçekliğini sağlayan bir nesne vazifesi görür. İşte mülakatın ikinci bölümü, birinci bölümün sonunda yer alan “mendil elde bir edebiyat” ifadesinin sorgulanmasıyla başlar. Tanpınar, arkadaşlarından biri olan Nurullah Ata’nın (Nurullah Ataç) bütün Servet-i Fünûn şiirini ağlayarak okuduğunu belirtir. Ahmet Cemil ise bu tutumu bir alay olarak değerlendirir ve haksız olduğunu ifade eder. Çünkü ona göre Lamartine, Sully Prudhome ve Francois Coppé gibi şiir ülkesinin meşhur padişahları şöhret tacını döktükleri gözyaşlarından meydana getirmişlerdir. Bu noktada ona Tanpınar da hak verir ve gerek Batılı şairler, gerek Ahmet Cemil’in içinde yer aldığı kuşak ve gerekse şiiri *nesir + musiki* düsturuyla tarif eden Cenap Şahabeddin’in çokça ağladığını ancak ağlamaya yönelik eski revacın bulunmadığını belirterek yeni neslin şairleri olarak ileri sürdüğü Necip Fazıl ile Ahmet Kutsi’yi buna örnek gösterir.

Ahmet Cemil’in bu konuda da söyleyecekleri vardır. Bu iki şairi hiç tanımadığını belirtir ve Cenab Şahabeddin’in şiirle ilgili düsturunun Tanpınar tarafından paylaşılmamasına değinerek ona şiirin bir *musiki-yi ruh* olduğuna inanıp inanmadığını sorar.

Tanpınar’ın cevabı ise alay yüklüdür. Nesir ile musikinin birlikteliğinden şiirin ortaya çıkamayacağını, nesir ile şiirin ayrı ayrı şeyler olduğunu belirtir. Bunu alaycı bir şekilde *yumurta+kanat = tavuk* şeklindeki bir örnekle çürütür ve devamında Ahmet Cemil’in yaratıcısının, mülakatta geçtiği şekliyle ‘*tasavvurlar dünyasından şeniyet âlemine nakleden*’²³ Halit Ziya’nın Fikret’in şiirlerine “*nesr-i manzum*” demesini hatırlatır. Şiir, nesir ve musiki ile ilgili bu değerlendirme içinde Rezaîzâde Ekrem ile Ahmet Muhib’den örnek dizelere yer verir. Tanpınar, Ahmet Cemil’in yaktığı şiirlerden söz açar ve onlardan birini okumasını ister.²⁴ Daha önce Servet-i Fünûnculardan ‘*yaşlı amcalarım*’ diye bahseden Ahmet Cemil, bu soruya verdiği cevapta Servet-i Fünûn neslinin ve onları takip edenlerin şiirlerinin birbirine benzediğini belirtir, kendi şiirlerinin de bu kapsamda olduğunu ve eğer şiirleri merak ediyorsa Cenab’ı, Fikret’i ya da A. Nadir’i okumasını tavsiye eder. Tanpınar’ın bununla birlikte bir farklılık yönünün olması gerektiği sorusuna ise yazdıklarını hiç hatırlamadığını ve sonra da bir şey yazmadığını belirterek yanıtlar. Ahmet Cemil, neden yazmadığını ise şu sözlerle açıklar:

²¹ Agm, s. 6.

²² Agm, s. 6.

²³ Agm, s. 6.

²⁴ *Sevda-yı Sengîn* adlı öyküde de Refi Nihat’ın şair ruhlu birisi olduğu ifade edilir: “Bu bir şair, hissen fikren, olanca hüviyet-i maneviyesiyle bir şair idi ki hayatı kâmil bir tayf-ı şiir arasından görmek isterdi. Hayatın maddiyet-i sırfasından alınacak darbelerle hasta ve mecruh kalplerini, marîz ve malûl bir çocuk gibi, taşımaya mahkûm bedbahılardan biri...” (Age, s. 131-132.)

“... niçin yazmadım, doğrusunu bilmiyorum, belki tenbellik, belki aciz.. Bunu sade size söylüyorum ha! Bir başkasına cevabım bittabi hazır: Abdülhamit idaresinin fikir hareketlerine düşmanlığından bahsederim. Gittikçe şayan-ı dikkat oluyordu.”²⁵

Tanpınar, Ahmet Cemil’e bu sözleri söyletmekle, Servet-i Fünûncuların şikâyetçisi oldukları II. Abdülhamit yönetiminin baskısının, bazen onların yetersizliklerinin üstünü örten bir bahane olarak da görülmesi gerektiğini ima etmektedir.

Mülakatın sonraki aşamasında vapurdan inerek karşı yöndeki Süleymaniye’yi seyredeler. Ahmet Cemil’in dönemindeki İstanbul artık yoktur, apartmanlar her yanı sarmıştır. Ahmet Cemil annesinin odasını düşünür, bu odanın modern biçimde mobilyalarla dolu olduğunu tasavvur eder. Devamında İstanbul’da üç yıldır bulunan Ahmet Cemil’in, bir türlü Galata Köprüsü’nden karşıya geçip Süleymaniye’ye gitmediğini, ona göre eski İstanbul’un Pierre Loti’nin eserlerinde bulunduğunu ve bu yüzden evine dönüp orada *Aziyade*’yi okuduğunu öğreniriz. Ahmet Cemil’in üç yıldır Galata Köprüsü’nden karşıya geçememesi, romanda onun özellikle Lamia ve eniştesi Vehbi Bey ile olan münasebetlerinde dikkati çeken pasifliği ve etkisizliği çağırıştırır. Aynı zamanda bu durum *Sevda-yı Sengin*’de Refî Nihat tarafından söylenen şu sözleri de akla getirir:

“-Evet, geçen sene, o vakadan sonra Ada’ya gelmiştik, o vakitten beri oradayız, hemen hiç de inmiyorum, bugün müstesna olarak...”²⁶

“Ahmet Cemille Mülakat”ın devamında Tepebaşı’na gidilir. Bu doğrudan doğruya romana yapılan bir göndermedir. *Mirat-ı Şuûn* gazetesinin onuncu yılını bitirmesinden önce Tepebaşı bahçesinde verilen ziyafeti ve Ahmet Cemil’in hayallere dalmasını hatırlatır ki bu durum mülakatta açık bir şekilde dile getirilir:

“Tepebaşı bahçesine Ahmet Cemille beraber girmek ve orada halicin karşısında o hepimizin teşekkül çağlarına karışmış gecenin hatıralarını yaşamak pek tenazlanacağım bir mazhariyet değildi. Otomobilde hemen hemen hiç birşey konuşmadık. O me’yus hülyasına beni de peşinden sürüklemiş gibiydi.”²⁷

Tanpınar ve Ahmet Cemil’in yan masasına, yanında kısa etekli, sarı lepiska saçlı ve beyaz elbiseli kızı bulunduğu halde bir genç kadın oturur. Bu da sıradan ve mülakata tesadüfen eklenen bir ayrıntı değildir, *Mai ve Siyah*’taki Lamia’yı olduğu kadar, mülakatın ilk bölümünde bahsi geçen İsviçreli kıza da yapılan bir gönderme ve aynı zamanda bir vurgulamadır.

Tepebaşı’ndaki konuşmalarında konu Ahmet Cemil’in tanıdıklarına, yani Servet-i Fünûn dönemi romanının ön plana çıkan diğer kahramanlarına ilişkindir. Tanpınar, onlar hakkında bilgi ister. Ahmet Cemil ilk olarak, Ahmet Şevki Bey’in teessüründen çıldırarak seferberliğin açlık günlerinde nesi var nesi yoksa satmaya mecbur olması, bu arada şemsiyesini bir Yahudi’ye satmak zorunda kalmasından söz eder. Şemsiyeyi satan Ahmet Şevki Bey’in ruhsal durumu değişir ve nihayetinde tımarhaneye kapatılır.

Ahmet Cemil, ikinci olarak *Aşk-ı Memnû* romanının kahramanı Adnan Bey’in akıbetinden bahseder:

“Bir zaman Halife oldu, sakal bıraktı, ata bindi; sarık sarmak istedi.. Şimdi Niste Piyerloti Cemiyeti kurmuş..”²⁸

²⁵ Ahmet Hamdi, “Ahmet Cemille Mülakat”, *Anayurt*, S. 9, 21 Birinci kânun 1933, s. 5.

²⁶ *Age*, s. 130.

²⁷ *Agm*, s. 5.

²⁸ *Agm*, s. 5.

Ahmet Cemil, *Aşk-ı Memnû*'nun bir diğer kahramanı Nihal'den bahsederken mütareke döneminin insanların üzerinde yaptığı değişikliklere tekrar göndermede bulunmakta ve onun mütarekeden sonra adını değiştirdiğini ve itibarının düşmeyen tek kişinin o olduğunu belirttikten sonra şu cümleleri ilave etmektedir:

“Bakın hiç ihtiyarlamıyor da.. Edebiyatımızın bir nevi Helenası oldu..”²⁹

Behlül'ün bir şirkette önemli bir mevkie sahip oluşunu, ülkemizi ziyaret eden yabancıların onun kibarlığından övgüyle bahsettiğini belirten Ahmet Cemil, onun romanlar yazdığını ve İsviçre'de iken kendisine gönderdiği bir romanın kendisine yatağının başında parfüm kesesi vazifesi gördüğünü ifade eder.

Safvetî Ziyâ'nın *Salon Köşelerinde* romanının başkahramanı olan Şekip'in akıbeti hakkında da konuşan Ahmet Cemil, onunla ilgili bilgileri kendisine, *Mai ve Siyah*'ın kahramanlarından biri olan Saip'in mektupla bildirdiğini ifade eder. Ahmet Cemil, Şekip'in intihar ettiğini, kendisinin o zaman Almanya'da bulunduğunu, meşrutiyetten sonra romandaki İngiliz kızla evlenip birkaç sene mesut yaşayan Şekip'in mütarekenin başında İstanbul'da bulunan bazı ecnebilere bir yemek verdiğini dile getirir. Böylelikle mütareke dönemine bir kez daha atıfta bulunan Ahmet Cemil, Şekip'in bu yemeğin sonuna doğru Arap halayıkın elinde bir tabak zeytinyağlı patlıcan dolmasıyla içeri girmesi karşısında sarsıldığını ve misafirler gider gitmez intihar ettiğini belirtir.

Konuşmanın devamında Hilmi Ziya Ülken'in *Aşk Ahlâkı* adlı kitabından söz edilir. Ahmet Cemil özellikle bu kitabın dili üzerinde durur. Öteden beri basitin ve sadenin taraftarı olmakla birlikte bunu dilde gerçekleştiremediklerini söyleyen Ahmet Cemil, cebinden bir kese çıkarır. Kesenin içinde Nice'te rastladığı Lamia'nın kendisine gönderdiği bir tutam kırılmış saç ve çocukluğunda giydiği bir elbiseden kesilmiş bir parça vardır. Bu fetişist yaklaşımı *Sevda-yı Sengîn* adlı öyküde Refî Nihat'ın ilk aşkına düğün hediyesi olarak bir çamaşır sepeti alıp, bu çamaşır sepetine temas eden eşyalar aracılığıyla ilk aşkına temas etmesinde ve küçük mermerden kız heykeline yönelik tasavvurlarında da görmek mümkündür.

Mülakatın devamında Lamia'nın da kendisinden bir fotoğraf istediğini dile getiren Ahmet Cemil ertesi gün o fotoğrafı göndereceğini belirtir ki, bu da, romanda Lamia'yla evliliği kararlaştırılan subayın fotoğrafını ve Ahmet Cemil'in bu fotoğrafa bakarak hayallere ve düşüncelere dalmasını hatırlatır.

Mülakat şu cümlelerle biter:

“Bu dakikadaki tebessümü şüphesiz eşsiz bir şeydir.

*Bu bir tebessümden büsbütün başka bir şey, bir nevi aydınlıktı, ve bu aydınlıkta ben bütün bir hayatı, artık rengini ve lezzetini, neş'e ve kederini hatırlayamadığımız bir hayatı seyrettim. Bu donuk tebessümün kaldırdığı ışık altında kafes arkasından sevişen kadınlar, bahçeden bahçeye atılmış bir çiçekle ömrünün saadet hissesini alan gençler önümden geçip gittiler.”*³⁰

Böylelikle Ahmet Cemil'in kendi kendine gülümsemesiyle başlayan mülakat, yine onun tebessümüyle son bulur.³¹ Ahmet Cemil'le yapılan bu mülakat, hayalî, ancak bir o kadar da gerçek

²⁹ Agm, s. 5.

³⁰ Agm, s. 5.

³¹ Ahmet Cemil'in mülakatın başındaki gülümsemesiyle koşutluk içinde olduğunu belirttiğimiz Refî Nihat'ın tebessümleri yalnızca *Sevda-yı Sengîn*'in ilk paragraflarıyla sınırlı kalmaz. Öykünün devamında da onun birçok kez tebessümleri veya gülümsemelerinden söz ettiği görülmektedir:

“Evvelce daima mütebessim ve zarif, türlü âlâm-ı aşıkâne içinde sizi eğlendirecek bir hikâye bulan, en meyûs hissiyatının bir lisan-ı rakîk ve pür-teessürle tasvirini yaparken sizin kalbinizi bir hiss-i elîm-i merhamete takrîb ettiğine vâkıf

kılınmaya çalışılan bir konuşmadır. *Mai ve Siyah*'ın sonunda Ahmet Cemil genç yaşta İstanbul'dan ayrılmaktaydı. Tanpınar, bu hayalî mülakatta bir edebiyat tarihçisi ve yaratıcı bir yazar olmanın bütün avantajlarını kullanarak, romanda anlatılan geçmişinin bilincini unutturmaksızın Ahmet Cemil'e, onu yaşlılık yıllarına ulaştıran sonraki on yıllarının ana hatlarını çizer. Sonraki yıllardaki hayatının önemli dönüm noktalarını, hayatını yönlendiren çarpıcı anları ustalıkla mülakata yayar. Halit Ziya'nın *Sevda-yı Sengîn* adlı öyküsünden de etkiler barındıran bu mülakatta Servet-i Fünûncuların Yeni Zelanda tasarılarından Pierre Loti'ye, Nurullah Ataç'tan Yahya Kemal ve Ahmet Haşim'e uzanan edebî panorama; istibdaddan meşrutiyete, mütarekeye ve sonrasına uzanan, içinde birkaç on yılın sığıldığı geniş zaman dilimi ve Arabistan'dan Avrupa'ya geniş bir coğrafya yer alır. Yine burada, özellikle Fransa'daki Nice kenti, İstanbul'un Süleymaniye, Tepebaşı ve Eyüp gibi semtleri, elmas yüzükler, lacivert mendil ve şemsiye gibi nesnelere ile genç kızlara yönelik hassasiyet, Pierre Loti'nin İstanbul algısı ve mütareke döneminin yarattığı sarsıntı gibi konuların vurgulandığını ya da tekrarlandığını belirtmek gerekir.

Balzac'ın Hayalî Mülakatı: *Traité de la Vie Élégante*

Balzac, *Traité de la Vie Élégante* adlı denemesini 1830 sonbaharında (2 Ekim-6 Kasım 1830) *La Mode* dergisinde peş peşe beş sayıda yayımlar. Rhonda K. Garelick, Balzac'ın bu kitabını, Barbey d'Aurevilly'nin George Brummell üzerine yazdığı kitap ve Baudelaire'in *Modern Hayatın Ressamı*'yla birlikte Fransız dandizminin en ünlü üç manifestosu arasında sayar.³²

Balzac, bu eserinde “*Genel Sözcükler*” adlı ilk bölümün “*Öndeyiş*” başlığını taşıyan ilk faslında, insanları, *çalışan insan*, *düşünen insan* ve *hiçbir şey yapmayan insan*³³ şeklinde olmak üzere üç gruba ayırır. Balzac, bu tasniften yola çıkarak, bu tasnifi yansıtan üç çeşit hayat biçimini de sıralar. Bunlardan ilki hayatını çalışarak kazanan ve zarif hayata fırsat bulamayan kişilerin içinde yer aldığı *işlek (yoğun) hayat*'tır.³⁴ İkincisi, bir istisna olarak tembelliği işi, işi istirahat olan, nasıl hoşuna giderse o şekilde giyinen, kâh zarif kâh derbeder, etrafındaki her şey zekâsını ve zaferini yansıttığı için kendine ait bir zarafeti ve hayatı bulunan, *sanatçının hayatı*'dır.³⁵ Üçüncü ve sonuncusu ise boş zamanı olan, aylak kişilerin içinde yer aldığı *zarif hayat*'tır.³⁶ Balzac, bu tasnifle ilgili açıklamalarının arasına sıkıştırdığı aforizmalarında dandy hayatına karşılık gelen *zarif hayatı*³⁷ yaşamak için bol parayı ve boş zamanı gerekli görür.

oluverince en umulmaz bir latife ile sizden zaruri bir kahkaha koparan, o daima latif ve şuh, daima müteessir fakat daima gülmeye, güldürmeye vesile-cû gençten şu şimdi dalgın dalgın, süzgün vech-i muhtazırânesiyle düşünen adamı o kadar uzak buluyordum ki...” (Age, s. 131)

“*Fakat bunda bir meylân-i neşve, en mükedder zamanlarında bile melâline bir tebessüm ilave ederdi. Bu tebessümünden anlardım ki hayatın maddiyatına tesadüf ettikçe bunlara inanmamakta sebat ediyor, kendisini aldatıyor.*” (Age, s. 132)

“*Bazen hatta söylemeye de lüzum görmezdi. Bana bakarak bir gülüşünden yahut bir dudak kıvrışından anlardım.*” (Age, s. 132)

“*Sonra bu tarz-ı muhakemeyi teyid için öyle bir tebessümü, benden bir sadaka-i tasdik bekleyen öyle bir nazar-i endiş-nâki vardı ki bu muhakemeye kendisinin de muhtac-i ikna olduğunu işfa ederdi.*” (Age, s. 136-137)

³² Rhonda K. Garelick, *Rising Star, Dandyism, Gender, And Performance in The Fin De Siècle*, Princeton University Press, 1998, s. 14.

³³ Rhonda K. Garelick, dandy'nin bu gruba ait olduğunu ifade etmektedir. (bkz. Age, s. 15.)

³⁴ Ellen Moers, bu grupta yer alanların zarafet (elegance) kelimesini bile anlama kapasitesi olmayan ve bireysellikten yoksun yaratıklar olduğunu dile getirmektedir. (bkz. Ellen Moers, *The Dandy, Brummell to Beerbohm*, University of Nebraska Press, New York 1978, s. 130)

³⁵ Moers, Balzac'ın, istirahati işi, işi istirahati olan, seçimine göre zarif ya da ihmalkâr bir şekilde giyinebilen bu istisnai figürle kendisini tanımladığını belirtmektedir. (Age, s. 130)

³⁶ Honoré de Balzac, *Treatise on Elegant Living*, Translated by: Napoleon Jeffries, Wakefield Press, Cambridge, Massachusetts, 2010, s. 3-16.

³⁷ Moers, bu grupta yer alanların aylak ve elegant hayata liderlik eden kişiler olduğunu belirtmektedir. (bkz. Ellen Moers, Age, s. 130)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013

Birinci bölümün ikinci faslı “*Zarif Hayata Yönelik Hissiyat*” başlığını taşır. Balzac, bu başlık altında zarif hayata yönelik hissiyatı ve insanların onu nasıl benimsediğini açıklamak için, Fransa’da geçmişte mevcut olmaması nedeniyle, Devrim hareketi içinde zarif hayatı görünür kılan bir dizi sebep üzerinde ayrıntılı bir şekilde durur.³⁸

Birinci bölümün üçüncü faslı *Plan de ce Trait * yani “*Bu İncelemenin Ana Hatları*” başlığını taşır. Bu fasılda Balzac ve arkadaşları George Brummell ile bir mülakat gerçekleştirirler. Ancak bu mülakat ve gerçekleşme safhaları hakkında bilgi vermeden önce “*George Brummell kimdir?*” sorusunun yanıtını vermek doğru olacaktır.

Ünlü İngiliz şairi Lord Byron’ın, kendisini üçüncü sıraya, Napolyon’u ikinci sıraya yerleştirerek yaptığı, 19. yüzyılın üç büyük adamı sıralamasında birinci sırayı verdiği³⁹ George Bryan Brummell, 1778’de Westminster’de dünyaya gelir. Lord North’un özel sekreteri olan babası W. Brummell 1794’te ölür, Brummell, aynı yıl Oxford’u bırakır. Galler Prensi’nin emri altındaki 10. hafif süvari askeri birliğinde bir görev alan Brummell’in tek işi, Stephen Robins’e göre, prensin zevk arayışındaki yolculuklarında ona eşlik ederken görkemli görünmektir.⁴⁰

Yine Robins’e göre hafif süvari birliğindeki böyle bir konum dikkate değer bir üstünlüktür ve bunun sonucu olarak Brummell en gözde ve en yüksek sosyeteye çok geçmeden takdim olunur.⁴¹ Barbey d’Aurevilly’in de belirttiği gibi, zaten askerî bir ruha sahip olmayan Brummell⁴², “*kendi alayının, bir imalat şehri olan Manchester’a nakledilmesi karşısında 1798’de orduyu bırakır.*”⁴³

Robins, Mayfair’deki Chesterfield Caddesi’nde bir eve taşınan Brummell’in, burada aralarında bizzat prensin de yer aldığı seçkin erkekleri davet ettiği küçük ama zarif akşam yemekleri verdiğini, dönemin en seçkin centilmenlerinin kulübü olan *White’s*’ın üyesi olarak, bu kulüpte ünlü çıkma pencerede (cumbada) oturarak ve dışarıda caddeden geçen insanların elbiselerini eleştirerek günlerini geçirdiğini belirtmektedir.⁴⁴

Giyimde mükemmelliği ve tarzıyla tanınan biri olarak Brummell’in, yıllarca yüksek sosyete de giyimle ilgili her konuda temel bir otorite olarak görüldüğünü, kusursuz olmakla birlikte kostümü aşırılığa kaçmadan mükemmel bir hünerle tamamladığını, girift elbiselerden sakındığını, fantastik renkler, dantel, mücevherler ve parfümden uzak durduğunu belirten Robins’e göre, onun giyiminde basitlik hâkimdi ancak bu basitlik üzerinde en çok çalışılmış bir basitlikti ve çağındaki birçok erkeğin aksine o temizlik konusunda çok hassastı.⁴⁵

“*Öğleye kadar giyinme odasından dışarı çıkmaz ve günde en az iki saati görünümü üzerine harcardı. Brummell, dişlerini fırçalar, titiz bir şekilde tıraş olur, yıkanır ve sıcak suyla ovalanırdı. Kişisel temizliğinden ötürü gururluydu ve hoşlanmadığı ve ihtiyacı da olmadığı için parfümlerden sakınırdı.*”⁴⁶

Robins, bir giyim kuşam önderi olarak Brummell’in sosyal bir güce sahip olduğunu, bu gücün farkındalığıyla rezil bir küstahlığı ve kendini beğenmişliğini doğurduğunu ve hemen

³⁸ Honor  de Balzac, *Age*, s. 17.

³⁹ Captain Jesse, *The Life of George Brummell, Esq., Commonly Called Beau Brummell*, vol.1, London 1844, s. 15.

⁴⁰ Stephen Robins, *How to be a Complete Dandy*, Prion Books, Great Britain 2001, s. 71.

⁴¹ *Age*, s. 71.

⁴² George Walden, *Who is a Dandy?*, Gibson Square Books, London, 2002, s. 105.

⁴³ Stephen Robins, *Age*, s. 71.

⁴⁴ *Age*, s. 71–72.

⁴⁵ *Age*, s. 72.

⁴⁶ *Age*, s. 72.

akabinde sitilinde olduğu gibi bezgin ve saldırgan davranışlar sergilemekle de ünlendiğini⁴⁷ ifade etmektedir:

“Onun küstahlığı prensle iğneleyici bir çekişmeye de yol açmıştır. Ona karşı küstah ve kendini beğenmiş tutum sergileyen Brummell, 30 bin sterlinlik miras kalmış olmasına karşın aldirışsız bir kumarbaz olarak iflas etmesiyle alacaklılarından kurtulmak için 1816’da kıta Avrupa’ına kaçmıştır.”⁴⁸

Robins, Byron’un arkadaşlarından Lord Broughton’ın Brummell’in düşüşünün Napeleon’un düşüşü kadar büyük olduğunu söylediğini belirtmekte⁴⁹ ve akabinde şu bilgileri vermektedir:

“Ömrünün neredeyse geri kalanını Calais’te geçirecek olan ve Londra’nın yüksek lükslerine alışkın biri olarak Brummell için bu durum, kaba bir uyanıştı ve kendisinin çöküşüne katkıda bulunmaktaydı.”⁵⁰

“Fransa’da kısa bir süre borcu yüzünden hapis yatan Brummell, bir akıl hastanesinde 1840 yılında, 62 yaşında, kirli, üstü başı yırtık pırtık, tuvaletini tutamayan, konuşmaktan aciz bir adam olarak ve Londra sosyetesini bir zamanlar yöneten kişi için, tanınmaz bir halde ölmüştür.”⁵¹

Robins, Brummell’in sadece bir züppe olmadığını, kendi ince yolunda bir sosyal devrimi başlattığını, bu sosyal devrimin de soylu olmayan bir kişi olarak miras kalan zenginlik ve unvana değil de sitile ve donanmış olmaya dayanan bir aristokrasi yaratmak olduğunu belirtmektedir. Ona göre Brummell’in üstünlük duygusunun kendi özgüveninden, katıksız cüretinden geldiği açıktı ve o, giyim konusunda üstün bir diktatör olarak kraliyet ailesi üyesi olmaktan daha önemli bir konuma erişmişti.⁵²

Balzac’ın Brummell ile yaptığı mülakata dönersek, *Plan de ce Traité* başlığını taşıyan fasılda Balzac ve arkadaşları, zarif hayat üzerine bir inceleme ortaya koyacak kadar cesur ve yetkin bir kişinin olup olmadığını tartışırlar.⁵³ Birden böyle bir kişinin var olduğu ileri sürülür. Bu kişi Brummell’dir. Mülakata göre o dönemde Brummell, yurdundan sürgün olarak Fransa’daki Boulogne kentinde bulunmaktadır. Oysaki Ellen Moers, gerçekte Brummell’in hiçbir zaman bu kentte bulunmadığını, Balzac’ın hiçbir zaman Brummell ile tanışmadığını ve büyük ihtimalle arkadaşlarından hiç birinin de Brummell ile tanışmamış olduğunu belirtmektedir.⁵⁴ Dolayısıyla buradan itibaren ayrıntıları verilen mülakat tamamen kurgusal bir nitelik arz etmektedir.

İlk olarak Brummell’in hayatının modayla geliştirilen bir etkinin yaşayan kanıtı olduğu vurgulanır. Bu hayalî mülakatta, Balzac ve arkadaşları Brummell’i ilk defa yataktan yeni kalmış halde görürler. Akabinde tıpkı Ahmet Cemil ile yapılan mülakatta olduğu gibi onun da tasviri yapılır:

“Brummell’in elbisesi kendi bahtsızlığının damgasını taşıyordu, ancak bununla birlikte elbisesinin odasının aksesuarlarıyla takdire şayan bir şekilde uyumlu olduğunu da doğruluyordu. Brummell, yaşlı ve zavallıydı, ama hâlâ Brummell’di. Yalnız İngiliz Kralı IV. George’un kine denk

⁴⁷ Age, s. 73.

⁴⁸ Age, s. 73–74.

⁴⁹ Age, s. 73–74.

⁵⁰ Age, s. 74.

⁵¹ Age, s. 74.

⁵² Age, s. 74–75.

⁵³ Ellen Moers, mülakatın bu kısmı itibarıyla, yani Brummell ile görüşmeden önce, tamamen kurgusal olmadığını belirtmektedir, çünkü konuşanlar Balzac ve onun *La Mode* dergisindeki arkadaşlarıdır. (bkz. Ellen Moers, Age, s. 131)

⁵⁴ Age, s. 131.

bir şişmanlık bu örnek bedeninin mutlu çerçevesini kırmıştı. Dandizmin bu eski-tanrısı bir peruk takıyordu. Korkunç bir ders! Brummell işte bu haldeydi!”⁵⁵

Bu tasvirde sonra Brummell’in Balzac ve arkadaşlarını mükemmel bir ses tonuyla karşıladığını, onun tevazusunun onları cezbedtiğini öğreniriz. Brummell, Londra’daki zarif hayattan idrak ettikleri tarzda Fransa’yı yönlendiren birinci sınıf birkaç centilmenle Boulogne kentinde bulunduğunu belirtir ve Balzac ile arkadaşlarına çay ikram eder.⁵⁶ Balzac, Brummell ile bu ilk görüşmeleriyle ilgili olarak şu tespiti yapar:

“İlk toplantımız bu öğle yemeği boyunca gerçekleşti, bu çalışılmış zarafet bize göstermiştir ki, Brummell’in bu harap hali Paris’in serveti olacaktır.”⁵⁷

Kendilerini meşgul eden soru’nun üstlendikleri iş için bir hayat memmat meselesi olduğunu belirten Balzac, eğer gerçekten, zarif hayata yönelik ‘hissiyat’, göreceli ve rastlantısal bir tanzimden teşekkül etmek zorundaysa, o takdirde insanların şairler ve nâsirler, zarif erkekler ve sıradan mağdur insan yığını olmak üzere ikiye ayrılacağını ve zarafet konusunda bir incelemeye gerek olmadığını, çünkü listenin ilk kısmında yer alanların (şairlerin ve zarif erkeklerin) hali hazırda her şeyi bildiğini ve diğerlerinin (nâsirler ve sıradan mağdur insan yığını) ise hiçbir şey öğrenemeyeceğini belirtir.⁵⁸

Akabinde Balzac ve arkadaşları bir aksiyom ileri sürerler. Bu aksiyoma göre; zarafetin bir ‘sanat’ olma niteliği, onun bir ‘hissiyat’ olma niteliğine oranla daha zayıftır; bununla birlikte zarafet, alışkanlığın ve içgüdünün de bir sonucudur.⁵⁹

Brummell’in arkadaşlarından biri, bu noktada eğitim ve alışkanlıkların önemine vurgu yapar. Zengin bir adamın çalışarak, tıpkı kendilerinin yaptığı şekilde elbiselerini ve ayakkabılarını giyebileceklerini, zarif bir şekilde kendi servetini nasıl harcayacağını öğrenebileceğini ifade eder ve başka herhangi bir kişi için de işleyişin aynı olduğunu belirtir.⁶⁰

Brummell ise bu görüş karşısında kaşlarını çatar. Aksiyomun doğru olduğunu, arkadaşının mantık yürütmesini onayladığını dile getirir. Bununla birlikte zarif hayat ile günlük hayat arasındaki bariyeri bu şekilde kaldırmayı ve tapınağın kapılarını bütün bir insanlığa açmayı kesinlikle protesto ettiğini söyler. Brummell, masaya yumruğunu vurarak, insanların birbirlerine benzediği görüşüne karşı çıkar. Etrafında bulunan arkadaşlarına hitaben, aşağıda alıntılanan cümlenin onların hayatları boyunca binlerce kez tekrarladıkları aksiyom olduğunu⁶¹ söyler:

“Bir insana hiçbir şey bir insandan daha az benzemez.”⁶²

Balzac ve arkadaşları, Brummell’in bu ön plana çıkardığı aksiyomdan sonra, bu çerçevede başka aksiyomlar ileri sürerler. Brummell, ileri sürülen altı aksiyomu yeterli bulur. Brummell, zarif hayatın içinde teşekkül ettiği düşüncenin bütün maddi çevirileri dikkatli bir şekilde tetkik edilirse, insanın kişiliği ve belirli nesnelere arasında var olan göreceli ve yakın benzerliğin çarpıcı bir etki yapacağını vurgular.⁶³

Brummell ifadelerinin devamında ifade, yürüyüş ya da görgünün bir insandan doğruca, dolaysız bir şekilde kaynaklandığını ve üstelik bunların zarafetin kanunlarına tabi olduğunu

⁵⁵ Honoré de Balzac, *Age*, s. 32.

⁵⁶ *Age*, s. 32-33.

⁵⁷ *Age*, s. 33.

⁵⁸ *Age*, s. 34.

⁵⁹ *Age*, s. 34.

⁶⁰ *Age*, s. 34-35.

⁶¹ *Age*, s. 35.

⁶² *Age*, s. 36.

⁶³ *Age*, s. 37.

vergularken; masa, insanlar, atlar, arabalar, mobilya, evlerin bakımı gibi hususların bireyden dolaylı bir şekilde kaynaklandığını belirtir. Ona göre bizden hâsıl olan her şeye kendi damgamızı vurmamız nedeniyle zarafet özelliği de taşıyan bu aksesuarların bu geniş kapsamlı zarafet kuramında yalnızca ikinci sırayı almaları gerekir⁶⁴. Brummell sözlerini şu cümlelerle sürdürür:

“Muhtemelen şıklığın cahillerinin tavırlarına karşı tepki göstermeyi de niyetlenen böyle bir çalışmada yüzyılımızı yönlendiren büyük düşünceyi yansıtmak doğal değil midir? Öyleyse burada şimdi, akılla doğrudan ilişkili olan bütün bu prensiplerin bu aristokratik ansiklopedide üst sırayı alacağını onaylayalım.”⁶⁵

Brummell, bu sözlerinin arkasından etrafındakilere seslenerek, bununla birlikte bütün diğer hakikatlerin üzerinde yükselen bir hakikatin var olduğunu söyler⁶⁶ ve sözlerine şöyle devam eder:

“Kişi, bir iş yapmadan, konuşmadan, yürümeden, yemek yemeden önce bizzat kendisi giyinir; şıklığa ait olan davranış, sohbet vb. gibi eylemler daima sadece bizim elbiselerimizin sonuçlarıdır. Takdire şayan gözlemci Sterne’in en nükteli bir şekilde açıkladığı gibi, tıraş olmuş bir kişiyle sakallı bir kişinin fikirleri aynı olamaz. Bizler, hepimiz, giyinmenin etkisinin altındayız. Giyinmiş sanatçı çalışmayı bırakır. Bir kadın, gecelik giymesi ile bir balo için süslenmesi arasında önemli ölçüde değişir: Siz, onların tamamen farklı iki kadın olduğunu söyleyebilirsiniz!”⁶⁷

Balzac, tam da burada, Brummell’e İngiltere’deki yıllarını ve IV. George ile olan ilişkilerine gönderme yapan şu sözleri söyler:

“Nihayetinde, dostluğu beni onurlandırmış olan IV. George, kesinlikle, bir sonraki güne oranla taç giydiği gün kendisinin daha büyük olduğunu düşünmüştür. Elbiseler toplumsal insanın tecrübe ettiği en muazzam değişiklikler: onlar varlığını tamamına tesir eder.”⁶⁸

Brummell, bu noktada Balzac’a hitap ederek onun zarif hayatı konu edinen çalışmasını hangi tarzda ele alması gerektiği konusunda önerilerde bulunur. Brummell, ikinci bölümde zarif hayatın genel kanunları belirlendikten sonra, üçüncü bölümün giysiden başlayarak, bireyden kaynaklanan şeylere adanması gerektiğini belirtir ve dördüncü bölümün ise kendisinin yardımcı şeyler olarak adlandırdığı ve doğrudan kişiden kaynaklanan şeylere tahsis edilmesini tavsiye eder.⁶⁹

Balzac ve arkadaşları Brummell’in bu tavsiyelerini kendilerince değerlendirirler. Onun elbise taraftarlığını mazur görürler, çünkü ona şöhretini sağlamış olan elbiselerdir. Belki de büyük bir adamın çılgınlığı olan fakat tüm ülkelerin zarafet bilimcilerince kabul edilmeyen bu iyi formüleleştirilmiş sınıflandırmaya karşı çıkmaya cesaret edemediklerini ve Brummell’in hatasını kabul etmeye karar verdiklerini belirtir. Balzac, bu bağlamda eserin ikinci bölümün *Zarif Hayatın Genel Prensipleri* adı altında, şıklık tutkunlarının ünlü meclisi tarafından anonim bir şekilde uyarlandığını dile getirir. *Kişiden Doğrudan Kaynaklanan Şeyler*’le ilgili olan üçüncü bölümün kendi içinde birkaç fasıla ayrıldığını, ilk fasılın *bütün kısımlarıyla giyinme*’den oluştuğunu ifade eder. Burada da ilk olarak erkeğin, ikinci olarak kadının giyinmesi konusuna değinileceğini ve üçüncü olarak da parfümler, banyolar ve kuaförlük üzerinde durulacağını ifade eder. Çalışmanın bir diğer faslında ise yürüyüş biçimi ve davranış üzerine bütüncül bir kuramın ileri sürüleceğini belirtir.⁷⁰

⁶⁴ Age, s. 38.

⁶⁵ Age, s. 38.

⁶⁶ Age, s. 38.

⁶⁷ Age, s. 38.

⁶⁸ Age, s. 38-39.

⁶⁹ Age, s. 39.

⁷⁰ Age, s. 39.

Balzac, nesnelere konusundaki keskin zevki ve olağanüstü hayat anlayışıyla olduğu kadar iç görüşünün özgünlüğü ve tarzının zarafetiyle dikkate değer bir kişilik ve en iyi arkadaşlarından biri olan Eugène Sue'nun kendilerine “*edebiyat, sanat, din, siyaset ve ahlakla ilişkileri bağlamında, küstahlık üzerine*” başlığını taşıyan bir fasla ilişkin yorum yapmayı vaat ettiğini belirtir. Tartışmanın son olarak iki fasıl üzerinde hararetlendiğini belirten Balzac, *Tavırlar* başlığının *Sohbet* başlığından önce gelip gelmemesi üzerinde durulduğunu ifade eder.⁷¹

Brummell ile Balzac ve arkadaşlarının mülakatı Brummell'in şu sözleriyle biter:

“*Beyler, bizler İngiltere’de iken eylemler zorunlu olarak sözlerden önce gelirdi, çünkü benim vatandaşlarım genelde suskun kişilerdi. Fakat Fransa’da sizlerin daima eylemden önce çok konuştuğunuzu gözlemleme şansına sahip oldum.*”⁷²

Balzac bu ifadenin ardından *Aksesuarlar*’a adanan dördüncü bölümün, apartmanları, mobilyaları, masaları, atları, insanları ve at arabalarını yönetmesi gereken prensiplerle ilgili olacağını ve bunu *kırsalda ve kentte kabul etme sanatı ve başkalarının evinde kendini yönetme sanatı* üzerine bir inceleme ile sonlandıracağını belirtir.⁷³ Balzac, *Traité de la Vie Élégante*’ın üçüncü faslı şu cümlelerle kapatır:

“*Bu şekilde olmak üzere, bizler, hayatımızın her anını meşgul eden, gecelerin sessizliği boyunca hüküm sürdüğü için uykumuzun enstrümanlarını ve uyanık saatlerimizdeki her eylemimizi yöneten, bütün bilimlerin en çok ilerleyeninin evrenselliğini kuşatmış olacağız.*”⁷⁴

Balzac’ın üçüncü fasıl sonunda Brummell’in de yönlendirmeleriyle çizdiği bu ayrıntılı taslağı hayata geçirebildiğini söylemek mümkün değildir. Kitabı bütün olarak değerlendirdiğimizde üç bölümden ve beş fasıldan oluştuğunu görmekteyiz. “*Genel Sözler*” adlı ilk bölüm, sırasıyla “*Öndeyiş*”, “*Zarif Hayata Yönelik Hissiyat*” ve “*Bu İncelmenin Taslağı*” şeklindeki üç fasıldan oluşmaktadır. “*Genel İlkeler*” adlı ikinci bölümde “*Dogmalar*” başlığını taşıyan dördüncü fasıl yer alırken, “*Doğrudan Kişiden Gelen Şeyler Üzerine*” adlı üçüncü bölümde “*Bütün Yönleriyle Giyinme Üzerine*” şeklindeki beşinci fasıl yer almaktadır. Balzac’ın kitabını İngilizceye çeviren Napoleon Jeffries de üçüncü fasılda dile getirilen taslağa göre “*Zarif Hayat Üzerine Bir İnceleme*”nin asla tamamlanmamış olduğunu belirtmekte ve her ne kadar “*Yürüme Teorisi*” (*La Théorie de la démarche*) 1833’te yayımlansa da, Balzac’ın sohbet ve tavırlar üzerine kaleme alacağını belirttiği bölümler ve aynı şekilde küstahlık üzerine Eugène Sue’nun yapacağı belirtilen ilgi çekici katkının mevcut olmadığını ifade etmektedir.⁷⁵

İki Mülakatın Karşılaştırılması

Tanpınar’ın mülakatı bir roman kahramanıyla yapılmakla birlikte, Balzac, gerçek bir kişiyle, üstelik o tarihlerde hayatta olan bir kişiyle hayalî bir mülakat gerçekleştirir.

Balzac, elegant yani zarif hayat üzerine bir inceleme olarak kaleme aldığı bu eserinde kendi görüşlerini kuvvetlendirmek adına Brummell ile yaptığı bu hayalî mülakatı kullanır. Brummell gerçekte hiçbir zaman böyle bir mülakat yapmamıştır ve bu mülakatta kendisine atfedilen sözlerden hiçbirini söylememiştir. Balzac, bir anlamda kendi görüşlerini bu hayalî mülakatta Brummell’e söyler. Brummell gibi bir giyim-kuşam önderinden ve mülakatta belirtildiği üzere *dandizmin eski-tanrısından* destek alır. Ellen Moers bu bağlamda Balzac’ın mülakatıyla ilgili olarak şu tespiti yapar:

⁷¹ Age, s. 40.

⁷² Age, s. 40.

⁷³ Age, s. 40.

⁷⁴ Age, s. 40.

⁷⁵ Age, s. 38.

“Balzac Brummell’i uzun uzadıya (yanlış bir şekilde) tasvir etmekle başlar, kendisinin Brummell’e en karşıt toplum kuramını bizzat Brummell’e mal etmeye girişir, Brummell’in gizli sözlerini bildirir, sonuç bölümlerinde ise ondan bir otorite olarak söz eder: zarafetin Genel İlkeleri ve la toilette’i (elbise) yöneten özel kurallar bahsinde.”⁷⁶

Makalelerinde yer yer Balzac’tan bahseden ve “Balzac’a Dair Düşünceler” başlığını taşıyan bir yazı da kaleme almış olan Tanpınar da Ahmet Cemil ile yaptığı mülakatta konuyu Yahya Kemal’e getirir ve Yahya Kemal’i farklı bir yönden değerlendirme görevini ona verir. Ayrıca mülakatta Yahya Kemal’den hareketle şiir konusu geniş bir şekilde ele alınır ve bu sayede onun Ahmet Haşim, Ahmet Kutsi ve Necip Fazıl gibi şairlerle ilgili bilgi ve görüşleri de bahis konusu olur.

Her iki metinde de mülakat yapılan kişi yaşlıdır. Büyük bir romancı olan Balzac, Brummell’i hiçbir zaman görmemişti ama onun gençlik döneminde İngiltere’de edindiği şöhretten ve yaşlılık yıllarında Fransa’da Calais ve Caen kentlerinde sürgün olarak içine düştüğü olumsuz durumdan ayrıntılı bir şekilde haberdardı. Balzac, işte bütün bu bilgilerden hareketle yaşlılık yıllarındaki bir Brummell portresi çizmeye yönelir. Onu şişman, zavallı ve peruk takan bir kişi olarak tarif eder ve onun görüntüsündeki büyük değişimi vurgular. Tanpınar ise *Mai ve Siyah* romanında çizilen Ahmet Cemil portresinin yaşlılık dönemindeki halini çizmeye koyulur. Bir romancı dikkatiyle Ahmet Cemil’in yaşlılığını ve yaşlılığına kadar geçen sürede yaşadıklarını vurgular.⁷⁷

Her iki metin de mülakat yapılan kişinin dış görünüşünün tasviriyle başlar. Ahmet Cemil’in dış görünümündeki süslülük ve gösterişçilik dikkat çekicidir:

“Kıyafeti lüzumundan fazla itinalıydı. Kurşunî kompleksi belli ki usta bir makastan çıkmıştı; fakat ağır altın kösteği bu zarif kostümle uyuşamıyordu. Boyunbağı en çığırta renklere intihap edilmişti, yakasında koyu madenî parıltılar yapan üç yaprak, parmaklarında bilet yerinin yarı karanlığı içinde akşamı zaman zaman yakalayan iki büyük elmas yüzük vardı. Sol elile ortası şişkince koyu kankırmızı maroken ciltli bir kitap ve birkaç gazete tutuyordu.”⁷⁸

Ahmet Cemil adeta bir dandy gibi giyinmiştir. Üstelik bu mülakatta kurgu ve içerik açısından kimi etkilerinin bulunduğunu belirttiğimiz *Sevda-yı Sengîn* adlı öykünün kahramanı olan Refî Nihat’ın da ‘tekayyüdât-ı tezeyyünesi müştehir olan’⁷⁹ yani süslenmeye düşkünlüğüyle ünlü bir kişi olması da bu açıdan dikkat çekicidir. Bu ayrıntılar adı dandizimle birlikte anılan Brummell’i hatırlatmanın yanı sıra, iki mülakatın karşılaştırılması bağlamında Brummell’in dandyliğinin ve dandizmin de bir ortaklık noktası olması sonucunu doğurur. Bu açıdan Ahmet Cemil’in sarf ettiği “... moda tarafım o kadar çoktu ve kendi harcımda o kadar mütenevvi devam ettim ki yıpranmamak kabil değildi.”⁸⁰ şeklindeki ifadesi pekala yaşlılık yıllarındaki Brummell’e de uygun düşmektedir. Aynı şekilde Ahmet Cemil’in bu cümlesindeki “moda” kelimesi, Balzac’ın mülakatını yayımlayan *La Mode* yani moda dergisini de çağırır.

⁷⁶ Ellen Moers, *Age*, s. 132.

⁷⁷ Bu bağlamda *Sevda-yı Sengîn*’de de Refî Nihat’tan *ihtiyar genç* diye bahsedilmesi dikkat çekicidir:

“O gün bana bu hiçleri böyle Bonmarche’nin hemen bir kenarında ayak üstünde anlatan, bu felsefe-i hedâyânın daire-i makûliyetinden uzakça zarafet-i esîriyyesini izah eden, hususıyla bu hiçleri izaha lüzum gören Refî Nihat beş sene sonra bu dalgın dalgın sigarasının külünü silkerek bana bakmak istemeyen ihtiyar gençten ne kadar uzak, ne kadar uzak idi...” (Halid Ziya Uşaklıgil, *Age*, s. 133-134)

⁷⁸ Ahmet Hamdi, “Ahmet Cemille Mülakat”, *Anayurt*, S: 8 (14 Birinci kânun 1933), s. 6.

⁷⁹ *Age*, s. 130.

⁸⁰ *Agm*, s. 6.

Brummell'in Fransa'da Caen kentinde bir dönem İngiltere'nin konsolosluğunu yapmasına karşılık, Tanpınar'ın, sonraki yıllarının kaderini çizerken Ahmet Cemil'e İsviçre'de bir konsoloslukta görev vermesi de bu bakımdan manidardır.

Tanpınar'ın mülakatında, Balzac'ın hayalî mülakat gerçekleştirdiği Brummell'i çağrıştıran ya da ona gönderme yapıldığını düşündürecek başka ifadeler de bulunmaktadır. Ancak söz konusu ifadeleri anlamlandırma noktasında Barbey d'Aurevilly'in Brummell üzerine yazdığı kitapta, onun giderek aklî dengesini yitirdiği, hayatının son dönemindeki illüzyon ve hezeyanlarından bahsettiği ve aşağıda alıntılanan cümleleri büyük önem taşımaktadır:

“Brummell'in dandizmi aklından daha güçlü olması ve bütün insanî varlığına nüfuz etmesi nedeniyle, deliliği de dandizme damgalandı. Üzüntüde de zarafet arzusuna sahipti. Sokakta birisi ona selam verdiğinde, peruğunun düzenini bozma korkusuyla artık şapkasını kaldırmıyor, X. Charles'ın tarzında eliyle selamlaşarak karşılık veriyordu. Tam da bu zamanlarda Hôtel d'Angleterre'de kalıyordu. Bazı günler sanki bir parti varmış gibi odasının hazırlanmasını emretmesi otel personelinin hayretler içinde bırakıyordu. Her yerde avizeler, şamdanlar, kandiller ve çiçekler, kısacası eksik olan hiçbir şey yoktu.

Bütün bu ışıkların altında, tıpkı gençliğinde olduğu gibi altın düğmeli mavi Whig kostümü, müflonlu yelege ve 16. yüzyılın bir çift külot pantolonu gibi sıkı siyah pantolon giymiş ve her şeyin ortasında bekler halde Brummell vardı. Beklediği şey bir ölü İngiltere'den başkası değildi. Aniden sanki farklı bir kimlik üstlenircesine yüksek bir tonda Galler Prensi'ni, ardından Lady Connyngham'ı, onun ardından Lord Yarmouth'ı, gerçekte kendisinin onlar için yaşayan bir kanun olduğu İngiltere'nin bütün seçkin kişilerini anons edecekti. Onların adlarını çağırarak onların görünür olduklarını düşünerek sesini değiştirecek ve bu boş salonun geniş ve açık çift kapısında onları karşılamaya gidecekti. Ne yazık ki o kapıdan bu akşam da diğer akşamlar gibi kimse geçmeyecekti ve Brummell orada aklının kuruntularıyla selamlaşacaktı. Tercihen de bu düşkün dandy'nin kabul törenine katılmak için mezarlarını acil olarak terk etmeye kesin bir şekilde istekli olmayan ve onun gelmelerini emrettiği bu hayaletlerin arasında hanımlara kendi kolunu sunacaktı. Bu resepsiyon uzun bir süre devam edecekti. Bütün alan hayaletlerle dolduğunda, başka bir dünyadan gelen bu dünyevî insanların ev sahibi, bu talihsiz adam kendi bilincine dönecek ve hezeyanlarıyla illüzyonlarının farkına varacaktır. O anda boş sandalyelerin birinin üzerine aşırı yorgun bir halde düşecek ve gözyaşlarına boğulacaktır.”⁸¹

Tanpınar'ın mülakatında, *“Bana biraz havadis vermez misiniz, dedim. Aşinalarınızın çoğu bizim de dostlarımızdır. Onların ne yaptıklarını, ne olduklarını öğrenmek isterim.”⁸²* şeklinde bir soru sorulur. Ahmet Cemil'in verdiği cevapta sarf ettiği *“Maalesef dünyamız dağıldı. O eski alem yıkıldı. Dostların kimisini ilelebet kaybettik, yaşayanların hepsi bir tarafa gitti.”⁸³* şeklindeki ifadeleri Barbey d'Aurevilly'den yapılan alıntıda Brummell'in ölü bir İngiltere'yi, kendisinin bir zamanlar yaşayan kanun olduğu İngiltere'nin bütün seçkin insanlarını hayalî resepsiyonunda anons etmesini çağrıştırır.

Ahmet Cemil, yıkılan o eski âlemden ilk olarak Ahmet Şevki Efendi'yi anar. Onun akıbetini kendisine mektupla bildirildiğini belirten Ahmet Cemil, seferberliğin açlık günlerinde nesi var nesi yok satan Ahmet Şevki Efendi'nin hasta çocuğuna süt almak için otuz kırk yıllık emektar şemsiyesini kapıdan geçen bir Yahudi'ye vermek zorunda kaldığını belirtir ve şöyle devam eder:

⁸¹ George Walden, *Age*, s. 142.

⁸² Ahmet Hamdi, “Ahmet Cemille Mülakat”, *Anayurt*, S. 9, 21 Birinci kânun 1933, s. 5.

⁸³ *Agm*, s. 5.

“Ne ise, şemsiyeyi veriyor, fakat verir vermez haline bir başkalık geliyor, en sonunda tımarhaneye kapatmağa mecbur oluyorlar.”⁸⁴

Tanpınar’ın hayalî mülakatında Ahmet Şevki Efendi’ye bir kader çizerken onu tımarhaneye göndermesi, Balzac’ın hayalî mülakatının kahramanı Brummell’in gerçek hayatta delirmesi ve bir tımarhanede hayata gözlerini yumması olayını elbette ki akıllara getirir. Tanpınar’ın Adnan Bey ve Lamia’yı Fransa’nın Nice (mülakatta geçtiği şekliyle Nis) kentine göndermesi de Brummell’in İngiltere’den kaçıp yerleştiği Fransa’nın başka bir kentini, Calais’i çağırır.

Tanpınar’ın Saffetî Ziya’nın *Salon Köşelerinde* romanının kahramanı Şekip’e öngördüğü son, intihardır. Ancak bu intihar Brummell’in Hôtel d’Angleterre’de verdiği hayalî resepsiyonları ve ilüzyonlarını ister istemez gündeme getiren bir kurguya sahiptir:

“Ben o zaman Almanya’da idim. Saip Bana yazdı. Şekip meşrutiyetten birkaç sene sonra, o mahut İngiliz kızile tekrar buluşup evleniyorlar. Birkaç sene mes’ut yaşıyorlar. Zevcesi ecnebi bir kadın, musikiye aşına, iyi piyano çalıyor, güzel rakediyor... Her itibarla monden bir kadın. Evlerinde çay ziyafetleri danslar veriyorlarmış. Tam mesut ve müreffeh bir hayat. Mütarekenin başında Şekip İstanbulda bulunan bazı ecnebilere bir ziyafet veriyor. Yemek hakikaten neş’e içinde geçiyor, İstanbulda mevcut bütün güzide ecnebler sofrada imiş, mükaleme İngiliz, Fransız, İtalyan lisanlarında bir şelaleyi bedayi halinde akıyor. Şekip yemekte çok memnunmuş, evinde bir Türk evinde ecnebi misafirlerini tam Avrupalıca ağırlamanın verdiği haz yüzünden okunuyormuş. Fakat tam yemeğin sonuna doğru fakat tam o esnada arap halayık elinde bir tabak zeytinyağlı patlıcan dolmasıyla içeri girmesin mi? Zavallı Şekip bir anda binayı saadetinin ayakları altında sarsılıp yıkıldığını görür, fakat bir şey söylemez, belli etmemeye çalışır. Ancak sabaha karşı misafirleri gider gitmez intihar eder.”⁸⁵

Brummell’in kendisinin bir zamanlar yaşayan bir kanun olduğu İngiltere’nin bütün seçkin insanlarına hayalî resepsiyon vermesine karşılık, Şekip İstanbul’da bulunan ecnebilere Avrupalı bir tarzda bir ziyafet verir. Brummell resepsiyonunda bulunduğunu sandığı kişilerin gerçekte orada olmadığını anladığında ve hezeyanlarından ayıldığında gözyaşları içinde sandalyelerden birine düşerken, Şekip ziyafetin sonuna doğru Arap halayıkın getirdiği yemek karşısında saadet binasının ayaklarının altında sarsıldığını görür ve misafirleri gider gitmez intihar eder.

Benzer bir durum “Ahmet Cemille Mülakat”ı etkileyen *Sevda-yı Sengîn* adlı öyküde de söz konusudur. Brummell’in bazı günler otel personelini hayretler içinde bırakacak derecede sanki bir parti varmış gibi odasının hazırlanmasını emretmesi ve odanın avizelerden şamdanlara, kandillerden çiçeklere kadar hiçbir şey eksik kalmayacak şekildeki görüntüsüne karşılık, Refi Nihat’ın *hücre-i iştilal*’inin son derece ayrıntılı bir şekilde tasvir edildiğini görürüz.⁸⁶ Refi Nihat’ın

⁸⁴ Agm, s. 5.

⁸⁵ Agm, s. 5.

⁸⁶ *Sevda-yı Sengîn* adlı öyküde Refi Nihat’ın *hücre-i iştilal*’i şu cümlelerle tasvir edilir:

“O zaman yarı müzlim yarı münevver bir manzara-i rü’yet içinde dünyanın en acayip bir odasını gördüm: Koyu kırmızı kâğıtlarla kaplı duvarların üzerinde bir heves-i gayr-i muttaride tebean türlü levhalar, hücreler, tabaklar, çevreler, heykeller, yelpazeler, bin renkte hiçler yığılmıştı, şurada bir karlı ormanın kırık dallarına uzun boynuzları ilişerek kaçmaya çalışan bir geyik mürtesim tabağın yanında bir sedefli hücreye kurulmuş Vişnu’nun heykel-i mahûfu biri de siyah bir zemin üzerinde kaybolmuş güya uçlarından katarât-i hünin damlayan saçlarıyla nısf-ı vech-i müstetir vahşi bir kız simasının altında iki Japon yelpazesinden yapılmış azim bir kelebek. Bu duvarların bir köşesi kalmamıştı ki orada bir fikr-i garaib-perverin heves-i mecnunâne-i tezyîni aşıyan kurmamış olsun. Daha sonra köşede bir yazıhane, bir kenarda küçük bir masa, şurada iki koltuğun arasına sıkışan bir trabz, bunların üzerinde muhtelif kâseler, kâğıtlar, albümler, yerde halının üstüne atılmış kitaplar, bir kaplan postunun üstünde beş belki on küçük büyük yastıklar, yüksek bir şişe şüküfedânın içinden iri yaprakları birer şemsiye şeklinde açılan bir nebât-ı garib bu karışıklığın içinde yüz kere görülse her defasında birinci defa olarak görülüyor zannedilen, sebab-i vücudu nazar-ı keşften kaçan, gayr-ı kabil-i ta’dâd ufak

küçük çıplak kız heykeliyle ilgili olarak yaşadıkları da Brummell'in hayali resepsiyonu noktasında değerlendirmeye müsait bir yapı arz eder:

“-Oydu, evet o, bu küreyi ayaklarının altında yuvarlayarak bana geliyor, geldikçe karanlığın içinde silkinerek, titreyerek büyüyordu, sonra bir şimşek arasında onu sarahaten, vâzihan, gördüm, bana geldi... -Daha ziyade sıkıyor, daha ziyade yanaşıyordu- bana geldi ve bu uryan kollarla boynuma dolandı, çamların zulmetleri yine bir ifritin tırnaklarıyla kanlara boyanırken onunla bir saniye içinde bir buse-i aşk ile bütün bir hayat yaşadık.

Şimdi o gecedен beri her gece bu karanlıkta titreyerek küresini yuvarlaya yuvarlaya ilerledikçe büyüyerek, uryan kollarıyla boynuma dolanıyor. Bir saniye, bir hayatın imtidâdına muâdil bir saniye içinde bana bütün kadınlarda, hususiyle ötekinde bulunmayan şiirin hayatını bahşediyor, o, bu bana hiyanet etmeyecek.”⁸⁷

Brummell'in verdiği resepsiyon ne kadar hayalî ise, Refî Nihat'ın küçük mermer heykelle yaşadığını sandığı deneyim de o kadar gerçek dışıdır. Refî Nihat'ın bu deneyimden sonra yaşadıkları da Brummell'in hezeyanlarının farkına vardığında boş sandalyelerden birine gözyaşları içinde düşmesine benzer:

“Bitirdikten sonra Refî Nihat kolumu silkerek bıraktı, bir adım geri çekilerek oturdu, dirseklerini dizlerine dayayarak başını ellerinin içinde aldı, odanın nîm münevveriyeti arasında zannettim ki ağlıyordu.”⁸⁸

Hem Tanpınar'ın mülakatında hem de *Sevda-yı Sengîn* adlı öyküde, dandizm bağlamında Brummell'in yanı sıra kendisi de bir dandy olan Oscar Wilde ve bir dandy kahramanı merkeze alan romanı *Dorian Gray'in Portresi*'ne de gönderme olduğu görüşünü paylaşmaktayız. Mülakatta Nihal için yapılan şu tespit bu bakımdan önemlidir:

“Bakin hiç ihtiyarlamıyor da.. Edebiyatımızın bir nevi Helenası oldu..”⁸⁹

Nihal'den bahsedilirken ihtiyarlamaması üzerine vurgu yapılması anlamlıdır. Çünkü burada, mülakatın ilk bölümlerinde geçen “İhtiyarladığımdan bahsetmekte haklısınız, dedi, ihtiyarlamamaklığım lâzımdı, benki bütün yaşama kudretini bir tasavvurdan alıyorum ve toprağa iade edecek hiçbir borcum yoktur. Zamanın üstünde olmalığım lazım gelirdi.”⁹⁰ şeklindeki ifadelerinde dile getirdiği ihtiyarlamama konusundaki hassasiyetin Ahmet Cemil tarafından ne ölçüde yoğun olduğu ortaya çıkmakta ve *Sevda-yı Sengîn* adlı öyküde Refî Nihat tarafından dile getirilen “Bunu devam ettirmeliydi, o ilelebet bir çocuk, ben ilelebet pür-şebâb kalmalıydım.”⁹¹ şeklindeki ifadeyi hatırlatmaktadır. Yine bu ifadeler Wilde'ın ihtiyarlamama, sürekli genç kalma şeklindeki arzuyu konu edindiği *Dorian Gray'in Portresi* romanını ve bu romanın dandy protagonistini Dorian Gray'i akla getirir.

Sonuç

Görüldüğü gibi, Balzac, hayalî mülakatında Brummell'i, görüşlerini kuvvetlendirmek ve konuya yeni bir bakış açısı getirmek adına kullanırken, Tanpınar'ın hayalî mülakatı daha karışık ve çok yönlü bir nitelik arz etmektedir. Servet-i Fünûn neslini ve onların kurgu dünyasını sorgulama ve anlama yönündeki bir çabanın ötesinde onlara yönelik bir alayı da özünde barındırır. Başta

tefek, sonra bu bir yığın eşya-yı garibeye bir lertzî-i hayat vermek için küçük bir şamdanın mini mini kırmızı kalpağından taşamayan bir ziya-yı muhtazır...” (Halid Ziya Uşaklıgil, *Age*, s. 143-144)

⁸⁷ *Age*, s. 148.

⁸⁸ *Age*, s. 148.

⁸⁹ *Agm*, s. 5.

⁹⁰ *Agm*, s. 5.

⁹¹ *Age*, s. 137.

Ahmet Cemil olmak üzere Servet-i Fünûn romancılarının kurgu dünyasının kadrosundaki başlıca kahramanlara, romanlarda belirtilen zaafı ve hassasiyetleri dikkate alınarak bu alaycı bakış açısıyla bir kader çizilir. Halid Ziya'nın *Sevda-yı Sengîn* adlı öyküsünden de etkiler taşıyan bu mülakatta yer verilen birtakım ifade ve ayrıntılar, Brummell'i, onun yaşlılık yıllarındaki durumunu –ki Balzac'ın metninde de Brummell hâlihazırda yaşlıdır- delirip bir tımarhanede ölmesini ve dandyliğini çağırır. Bu da iki mülakat arasındaki ilişkinin ikisinin de hayalî mülakat olmalarının daha ötesinde olduğu görüşünü kuvvetlendirmekte ve Balzac'ın mülakatının Tanpınar'ın mülakatının üzerindeki etkisini ister istemez gündeme getirmektedir.

KAYNAKÇA

- AHMET HAMDİ, “Ahmet Cemille Mülakat”, **Anayurt**, S: 8 (14 Birinci kânun 1933), s. 6.
- AHMET HAMDİ, “Ahmet Cemille Mülakat”, **Anayurt**, S: 9, (21 Birinci kânun 1933), s. 5.
- BALZAC, Honoré de, **Treatise on Elegant Living**, Translated by: Napoleon Jeffries, Wakefield Press, Cambridge, Massachusetts, 2010.
- BALZAC, **Traité de la Vie Élégante Suivi de la Théorie de la Démarche**, Éditions Bossard, Paris 1922.
- GARELİCK, Rhonda K., **Rising Star, Dandyism, Gender, And Performance in The Fin De Siècle**, Princeton University Press, 1998.
- JESSE, Captain, **The Life of George Brummell, Esq., Commonly Called Beau Brummell**, vol.1, London 1844.
- KAPLAN, Mehmet, **Tevfik Fikret**, Dergâh Yayınları, 11. baskı, İstanbul 2008.
- KOLCU, Abdurrahman, **Dandizm ve Türk Edebiyatında Dandy**, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum 2012.
- MOERS, Ellen, **The Dandy, Brummell to Beerbohm**, University of Nebraska Press, New York 1978.
- ÖMER SEYFETTİN, **Efruz Bey**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1981.
- ROBİNS, Stephen, **How to be a Complete Dandy**, Prion Books, Great Britain 2001.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, (Haz.: Zeynep Kerman), Dergâh Yayınları, İstanbul 2000.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, “Ahmet Cemille Mülâkat”, **TYB Akademi**, S: 5 (Mayıs 2012), s. 141-147.
- TEVFİK FİKRET, **Bütün Şiirleri**, (Haz.: İsmail Parlatır-Nurullah Çetin), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2004.
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya, **Mai ve Siyah**, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1945.
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya, **Bir Yazın Tarihi**, Özgür Yayınları, İstanbul 2005.
- WALDEN, George, **Who is a Dandy?**, Gibson Square Books, London 2002.